

RESOLVE

NETWORK

IZVRŠNI SAŽETAK

Migracija, ekstremizam
i opasne igre prebacivanja
krivice:

Dešavanja i dinamika u Srbiji

Marina Lažetić

DOI cjelovitog izvještaja: <https://doi.org/10.37805/wb2021.1>

Stavovi izneseni u ovoj publikaciji predstavljaju stav autorice. Oni nužno ne odražavaju stavove organizacije RESOLVE Network, U.S. Institute of Peace (Instituta za mir SAD) ili bilo kojeg organa vlasti SAD-a.

Ubrzani dolazak stotina hiljada migranata u Evropsku uniju (EU) s Bliskog istoka, iz južne Azije i Afrike¹ koji je započeo 2015. godine vremenski se poklopio s porastom podrške za antiimigrantsku retoriku i krajnju desnicu u mnogim evropskim zemljama.² Značajan broj tih migranata stigao je u EU putem koji je postao poznat kao „Balkan Route“³ (Balkanska ruta), glavna tranzitna kopnena ruta koja siječe područje Zapadnog Balkana.⁴ No, 2016. godine ta ruta je zvanično „zatvorena“ te su mnogi od tih ljudi koji su se pokušavali domoći Evrope praktično ostali zaglavljani unutar Balkana.⁵ Na primjer, 2020. godine je unutar granica Srbije u svakom trenutku bilo prisutno više od 7.000 migranata i izbjeglica.⁶ To prisustvo migranata unutar Balkana nije prošlo neprimijećeno te je, u nekim slučajevima, čak podsticalo povećanu aktivnost i mobiliziranje među akterima na krajnjoj desnici koji su se protivili prisustvu migranata u regionu. Istražujući taj fenomen, ovaj izvještaj se fokusira na dinamiku u oblasti migracija i reakcije krajnje desnice na nju u Srbiji, jednoj od zemalja na putu poznatom kao Balkan Route (Balkanska ruta).

Iako su u Srbiji prisutna rasistička uvjerenja kao što je „teorija velike zamjene“ – teorija zavjere u kojoj se navodi da „domaće bijele Evropljane u njihovim zemljama zamjenjuju nebjelački imigranti iz Afrike

- 1 Izraz „migracijska kriza“ se u ovom izvještaju pojavljuje pod navodnicima u cilju reflektiranja popularnog diskursa u oblasti migracija uz istovremeno ukazivanje da u srži krize nije toliko sama migracija koliko jesu jezik, društveni i politički diskurs, kao i nesposobnost država i međunarodnih organizacija da se usaglasu o najboljem načinu za pružanje pomoći i zaštite ljudima koji su na njihovim granicama i unutar njih.
- 2 “Europe and Right-Wing Nationalism: A Country-by-Country Guide” (Evropa i desničarski nacionalizam: vodič za pojedinačne zemlje) *BBC News*, 13. novembar 2019., <https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006>.
- 3 Bodo Weber, *The EU-Turkey Refugee Deal and the Not Quite Closed Balkan Route (Sporazum EU i Turske o izbjeglicama i ne sasvim zatvorena balkanska ruta)* (Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2017.), <http://www.democratizationpolicy.org/summary/eu-turkey-refugee-deal-and-the-not-quite-closed-balkan-route/>.
- 4 Izraz „Zapadni Balkan“ odnosi se na region koji obuhvata Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Crnu Goru, Kosovo, Sjevernu Makedoniju i Srbiju. Iako se Hrvatska često izostavlja iz Zapadnog Balkana imajući na umu njeno članstvo u Evropskoj uniji, ratni sukob u nedavnoj historiji te zemlje i njene veze sa susjednim zemljama Zapadnog Balkana govore u prilog njenim i dalje prisutnim vezama s regionom i uticajem u njemu.
- 5 Francisco de Borja Lasheras, Vessela Tcherneva i Fredrik Wesslau, *Return to Instability: How Migration and Great Power Politics Threaten the Western Balkans (Povratak nestabilnosti: na koji način migracija i politika velikih sila predstavljaju prijetnju za Zapadni Balkan)* (London: European Council on Foreign Relations, 2016), https://ecfr.eu/publication/return_to_instability_6045.
- 6 Prema podacima UNHCR-a, Srbija je imala „3180 novoregistrovanih osoba u januaru 2021. u poređenju s 1695 osoba u februaru 2019.) i 2273 u februaru 2021. u poređenju s 2633 osobe u februaru 2020.“ Pogledajte: „UNHCR Serbia Monthly Update, January – February 2021“ (Mjesečne novosti UNHCR-a Srbija, januar – februar 2021.) *Visoki komesarijat UN-a za izbjeglice (United Nations High Commissioner for Refugees)*, 12. mart 2021.

i s Bliskog istoka“,⁷ koju propagiraju neki krajnji desničarski i antiimigracijski pokreti⁸ – te diskriminacija romske populacije, krajnjedesničarski akteri u Srbiji u svojoj retorici ne spominju eksplicitno rasne tenzije, kao što to rade krajnjedesničarske grupe u zapadnoj Evropi i SAD-u. Umjesto toga, retorika krajnje desnice u Srbiji ostaje usredsređena na frustracije političkim establišmentom, etnički nacionalizam i osjećanja usmjerena protiv manjina poduprta zabrinutošću zbog rastakanja srpskog nacionalnog identiteta. Uz takvu pozadinu, čini se da je dolazak migranata izvan područja Zapadnog Balkana u Srbiju pružio novu tačku okupljanja i priliku za aktere s krajnje desnice da vlastitu agendu pomjere s pozicija ratnog etničkog nacionalizma koja seže do sukoba iz 1990-ih na „evropeizirani“ diskurs, naglašavajući evropsko porijeklo i zajedničku borbu protiv „uljeza“.⁹ Takvu „evropeizaciju“ manifestiranu na Balkanu kao zabrinutost zbog velikog broja migranata i izbjeglica evropska krajnja desnica je popularizirala u glavnim društvenim tokovima. Krajnja desnica u Srbiji je učila na evropskim strategijama i usvajala ih, a u nekim slučajevima su je i obučavali akteri s evropske krajnje desnice.¹⁰

U ovom izvještaju se kroz detaljnu analizu aktuelnih i novih krajnjedesničarskih trendova i aktivnosti u Srbiji istražuje na koji je način „migracijska kriza“ uticala na krajnjedesničarske ekstremiste u toj zemlji i kako su je oni iskorištavali. Naslanjajući se na ranije istraživanje koje je autorica provela,¹¹ u ovom izvještaju se pokazuje da su kretanje ljudi s Bliskog istoka, iz južne Azije i Afrike kroz područje Zapadnog Balkana i njihovo produženo raseljavanje u regionu doveli do novog fenomena koji je krajnjedesničarskim ekstremistima i organizacijama pružio osnovu za organiziranje i mobiliziranje podrške, kako u regionu tako i kroz ojačane veze s globalnom krajnjom desnicom.

7 Antidifamacijska liga (Anti-Defamation League), „‘The Great Replacement’: An Explainer“ (‘Velika zamjena: pojašnjenje’) *Anti-Defamation League*, <https://www.adl.org/resources/backgrounders/the-great-replacement-an-explainer>.

8 Ibid.

9 Pišući o ovom fenomenu, Florian Bieber primjećuje da „Ideološko jezgro evropeizma obuhvata nacionalne identitete i snažno je utemeljeno u civilizacijskom razumijevanju Evrope kao kontinenta bijelih kršćana koji dijele historije i kulturološke vrijednosti. To razumijevanje nužno isključuje one koji porijeklom nisu Evropljani“. Više informacija potražite u: Florian Bieber, „How Europe’s Nationalists Became Internationalists“ (Kako su evropski nacionalisti postali internacionalisti) *Foreign Policy*, 30. novembar 2019., <https://foreignpolicy.com/2019/11/30/how-europes-nationalists-became-internationalists/>.

10 Jelena Ćosić, Lawrence Marzouk i Ivan Angelovski, „British Nationalist Trains Serb Far-Right for ‘Online War’“ (Britanski nacionalist obučava krajnju desnicu Srbije za ‘internetski rat’) *Balkan Insight*, 1. maj 2018., <https://balkaninsight.com/2018/05/01/british-nationalist-trains-serb-far-right-for-online-war-04-30-2018/>.

11 Marina Lažetić, „‘Migration Crisis’ and the Far-Right Networks in Europe: A Case of Serbia“ (‘Migracijska kriza’ i mreže krajnje desnice u Evropi: Analiza slučaja za Srbiju) *Journal of Regional Security* 13, br. 2 (2018): 1-48, <https://doi.org/10.5937/jrs13-19429>.

U izvještaju se prvo iznosi analiza važnih obrazaca povezanih s krajnjedesničarskim ekstremizmom u Srbiji, a zatim se prelazi na ispitivanje uloge i uticaja „migracijske krize“ na aktivnosti krajnje desnice u zemlji u periodu od 2015. do 2020. godine. Kroz takav pristup u izvještaju se ispituje i opseg u kojem se antiimigrantska retorika integrirala u reakcije krajnje desnice na drugu novu i aktuelnu društvenu i političku dinamiku, odnosno na pandemiju virusa COVID-19 i euroskepticizam.

Migracija: novi okvir za aktuelni fenomen

Organizacija među krajnjom desnicom u Srbiji i ideološki stavovi unutar nje su, historijski gledano, duboko ukorijenjeni u ideji da je „nacionalni identitet“ Srbije potrebno zaštititi od onih koje se smatra za neprijatelje. Iako se uloga „neprijatelja“ tokom decenija dodjeljivala raznim subjektima, posljednjih godina se unutar krajnje desnice u Srbiji razvio snažan antiimigracijski narativ koji migrante i izbjeglice izdvaja kao drugačije, prikazujući ih kao subjekt čija kultura i vrijednosti predstavljaju prijetnju za srpski narod i njegov identitet.¹² Ta dinamika je donekle slična narativima među krajnjom desnicom koji su nastali u drugim balkanskim zemljama, kao što je Bosna i Hercegovina.¹³ Krajnja desnica u Srbiji te „nove“ izbjeglice i migrante smatra drugačijim od izbjeglica iz drugih zemalja u regionu, kao što su Bosna i Hercegovina i Albanija. Za krajnju desnicu u Srbiji takve izbjeglice koje dolaze izvan regiona su religijski radikalniji (npr. zbog prakticanja „neliberalnog Islama“) i predstavljaju veću prijetnju Srbiji kao takvoj.¹⁴

Opsežne migracije ljudi koji dolaze na Zapadni Balkan, velikim dijelom zbog sukoba u Siriji, stvorile su priliku za krajnjedesničarske aktere u Srbiji da se povežu s temama za rasprave i agendama globalnih krajnjedesničarskih antiimigracijskih ekstremista.¹⁵ U periodu nakon tih dešavanja, antiimigracijski evropski

12 Ivica Petrović, „Srpski desničari vode kampanju preko leđa migranata“, *DW*, 20. februar 2020., <https://www.dw.com/sr/srpski-desni-%C4%8Dari-vode-kampanju-preko-le%C4%91a-migranata/a-52445721>.

13 Sead Turčalo i Hikmet Karčić, „The Far Right in Bosnia and Herzegovina: Historical Revisionism and Genocide Denial“ (Krajnja desnica u Bosni i Hercegovini: Historijski revizionizam i poricanje genocida) *Balkan Insight*, august 2021., https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2021/08/The-Far-Right-in-Bosnia-and-Herzegovina_preview_without-IRI-logo.pdf.

14 Vladimir Vuletić, *Impacts of the Migration Crisis on Local Governments and Communities in Serbia and Possibilities for Integration (Uticaji migracijske krize na lokalne organe vlasti i zajednice u Srbiji i mogućnosti za integraciju)* (Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj (United Nations Development Programme), 2016.), https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNDP_SRB_Advocacy_Report_EN_Crisis_fin2_0.pdf.

15 Lažetić, „‘Migration Crisis’ and the Far Right Networks in Europe“ (‘Migracijska kriza’ i mreže krajnje desnice u Evropi: Analiza slučaja za Srbiju).

krajnjedesničarski akteri ne samo da su posjećivali Srbiju nego su pružali obuku svojim istomišljenicima u Srbiji o tome kako se organizirati, kako voditi kampanju protiv imigracije te kako efikasnije koristiti medije za promovisanje vlastitih platformi.¹⁶ Za angažiranje tih vanjskih aktera je rečeno da doprinosi dodatnoj polarizaciji društva u Srbiji, zaoštravajući opštu atmosferu straha među lokalnim stanovništvom prema „novim komšijama“ (migrantima), jer vlada strah da će oni nametati vlastite inostrane kulture i načine života srpskim zajednicama.¹⁷ Protesti protiv imigracija i druge aktivnosti koje je predvodila krajnja desnica također su doprinijeli daljnjoj sekuritizaciji migracija u Srbiji, koju karakteriziraju strožije mjere na granicama i prisustvo vojske u azilantskim centrima za migrante. U zemlji u kojoj ne samo da se ne usvajaju nove migracijske politike nego se one neravnomjerno provode i u kojoj stanje demokratije i vladavine prava ostaje teško, takvi protesti, aktivnosti i zakoni nose potencijalni sigurnosni rizik za lokalno stanovništvo kao i za same migrante i izbjeglice budući da antiimigracijske agende i aktivnosti podstiču krajnjedesničarske grupe za koje se već kaže da predstavljaju prijetnju za slobode građana.¹⁸

Pogoršavanje krize: uticaj pandemije

Teška situacija za nekoliko hiljada migranata koji su zaglavljani na Balkanu u pokušajima da se domognu zapadne Evrope, skupa s pojačavanjem antiimigracijskih kampanja, dodatno je pogoršana pandemijom virusa COVID-19. Iako se pandemija vremenski poklopila s globalnim jačanjem antiimigrantske retorike, uz efekt ulaska nekih krajnjedesničarskih ideja i diskursa u glavne društvene tokove,¹⁹ mjere koje je

16 Ćosić, Marzouk i Angelovski, „British Nationalist Trains Serb Far-Right for ‘Online War’“ (Britanski nacionalist obučava krajnju desnicu Srbije za ‘internetski rat’).

17 Grupa 484, „Migracijski izazovi, lokalne politike,“ pristupljeno 25. jula 2021., https://www.grupa484.org.rs/h-content/uploads/2020/04/Migracijski_izazovi_lokalne_politike_ucesce_gradjana-grupa-484.pdf.

18 Maja Živanović i Ognjen Zarić, „Širenje neistina o migrantima u Srbiji“, *Radio Slobodna Evropa*, 10. novembar 2020., <https://www.slobodnaevropa.org/a/lazne-vesti-o-migrantima-i-izbeglicama-srbija/30940207.html>.

19 Prema rezultatima istraživanja koje provela organizacija Psychological Innovation Network (Mreža psihosocijalnih inovacija), 75 % građana Srbije ima negativan stav prema migraciji, a više od jedne četvrtine građana smatra da mediji kreiraju antiimigrantska osjećanja naglašavanjem sigurnosnih opasnosti koje migranti predstavljaju za lokalno stanovništvo. Otprilike 40% građana vjeruje u teorije zavjere povezane s migrantima. Pogledajte: Jovana Bjekić, Marko Živanović, Maša Vukčević Marković, Milica Ninković i Irena Stojadinović, *Stavovi prema migrantima i izbeglicama u Srbiji* (Mreža psihosocijalnih inovacija (Psychological Innovation Network), juni 2020.), https://psychosocialinnovation.net/wp-content/uploads/2020/08/Stavovi-prema-izbeglicama-i-migrantima_2020.pdf.

Srbija primijenila u cilju suzbijanja bolesti COVID-19 bile su među najstrožijim,²⁰ dok su neke od njih primjenjivane neproporcionalno na migrante i izbjeglice.²¹ Na primjer, u vrijeme trajanja policijskog sata koji je vlada Srbije uvela 2020. godine, migrantima je bilo zabranjeno da napuštaju azilantske centre bez obzira na razlog. Iako je ta mjera bila u skladu s opsežnim mjerama u Srbiji kojim je ograničeno kretanje čak i među građanima, migranti su bili dodatno izloženi raspoređivanju pripadnika vojske koji su čuvali azilantske i prihvatne centre. Ograničenja kretanja migranata izvan centara i prisustvo vojske u tim centrima nastavljena su čak i nakon što su ublažene mjere zaštite za ostatak stanovništva. Predsjednik Srbije je raspoređivanje vojnih resursa u azilantskim centrima opravdao kao sredstvo pružanja „zaštite“ za lokalno stanovništvo.²² Pokreti na krajnjoj desnici kao što su Narodne Patrole i Levijatan, rasistička, krajnjedesničarska organizacija čije djelovanje se odvija pod maskom zalaganja za prava životinja, koji su dobili na značaju nakon pandemije, također su primijenili vlastite „zaštitne“ mjere. Pod izgovorom angažiranja tamo gdje država nije zaštitila srpski narod i pružila mu sigurnost, te grupe su 2020. godine slale ljude odjevene u crnu odjeću kako bi zastrašivali i migrante i pripadnike lokalne zajednice.²³

Euroskepticizam: jačanje agende krajnje desnice u Srbiji

Očita nezainteresiranost EU za uključivanje određenih zemalja Zapadnog Balkana u Uniju proizvela je osjećanje „napuštenosti“ regiona, koje je prisutno u nekoliko društvenih i političkih diskursa u Srbiji. „Migracijska kriza“, skupa s pandemijom, produbila je osjećanje da je Unija napustila Zapadni Balkan i ostavila ga da sam rješava problem migracija dok je EU osigurala vlastite granice.²⁴ Smatra se da takve

20 Milica Vojinović, „Serbia’s COVID-19 Lockdown Takes an Authoritarian Turn“ (Mjere zatvaranja zbog virusa COVID-19 u Srbiji idu u autoritarnom smjeru) *Projekt izvještavanja o korupciji i organiziranom kriminalu (Organized Crime and Corruption Reporting Project, OCCRP)*, 2. april 2020., <https://www.occpr.org/en/daily/11992-serbia-s-covid-19-lockdown-takes-an-authoritarian-turn>.

21 Marija Antić i Danica Santić, „Serbia in the Time of COVID-19: Between ‘Corona Diplomacy’, Tough Measures and Migration Management“ (Srbija u vrijeme pandemije COVID-19: između ‘korona diplomatije’, strogih mjera i upravljanja migracijama), *Eurasian Geography and Economics* 61, br. 4-5 (2020), <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15387216.2020.1780457>.

22 Veljko Popović, „Vučić poslao vojsku na migrante, analitičari tvrde - predizborni marketing“, *Glas Amerike*, 16. maj, 2020., <https://www.glasamerike.net/a/vojska-srbije-migranti-vucic-sid-ejdus-lunic-bcpb/5422555.html>.

23 Radio Slobodna Evropa, „Nevladine organizacije upozorile na rast ksenofobije prema migrantima u Srbiji“, *Radio Slobodna Evropa*, 10. decembar 2020., <https://www.slobodnaevropa.org/a/30993655.html>.

24 Emilio Cocco, „Where is the European Frontier? The Balkan Migration Crisis and its Impact on Relations between the EU and the Western Balkans“ (Gdje je evropska granica? Migracijska kriza na Balkanu i njen uticaj na odnose između EU i Zapadnog Balkana), *European View* 16, br. 2 (2017): 293-302, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1007/s12290-017-0471-5>.

percepcije EU otvaraju prostore drugim vanjskim silama da ispoljavaju svoje interese i uticaj²⁵, a njih jačaju najviši politički predstavnici, uključujući predsjednika Srbije Aleksandra Vučića, koji je nedavno dao izjave u kojim aludira na to da je EU „napustila“ Srbiju²⁶ te naglašava podršku koju je Srbija dobila od drugih vanjskih partnera – Rusije i Kine. Istraživanje navodi na zaključak da su predsjednikove izjave, skupa s ograničenim protokom informacija i strogom kontrolom medija koju je vlada nametnula posljednjih godina, imale veliki uticaj na građane Srbije, od kojih većina vjeruje da Kina i Rusija predstavljaju jedine istinske „prijatelje“ Srbije.²⁷ Vjerovanje da demokratsko napredovanje i integracija u EU gube zamah, skupa s uvjerenjem da su Rusija i Kina jedini istinski partneri srpskog naroda, dodatno je promovisano kroz jake medijske i internetske kampanje koje podržavaju narative krajnje desnice.²⁸

25 de Borja Lasheras, Tcherneva i Wesslau, *Return to Instability (Povratak u nestabilnost)*.

26 Nedeljnik, „Samo Kina može da nam pomogne, evropska solidarnost ne postoji...“ *Nedeljnik*, 15. mart 2020., <https://www.nedeljnik.rs/samo-kina-moze-da-nam-pomogne-evropska-solidarnost-ne-postoji/>.

27 Institute of European Affairs (Institut za evropske poslove), „Istraživanje javnog mnjenja – stavovi građana Srbije prema Rusiji“, *Institute of European Affairs*, 21. maj 2020., <https://iea.rs/en/blog/2020/05/21/istrazivanje-javnog-mnjenja-stavovi-gradjana-srbije-prema-rusiji/>.

28 Paul Stronski i Annie Himes, *Russia's Game in the Balkans (Igra Rusije na Balkanu)* (Washington, DC: Zadužbina Carnegie za međunarodni mir (Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace), 2019.), <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235>.

O autorici

Marina Lažetić pohađa PhD (doktorski) studij koji organizira Fletcher School i bavi se istraživanjem migracija i ekstremizma. Njeno istraživanje se fokusira na zaštitu populacija u pokretu i razumijevanje korištenja migracije kao sredstva mobiliziranja za krajnjedesničarske pokrete. Marina je izvršna direktorica Inicijative o prisilnom raseljavanju (Initiative on Forced Displacement) na Univerzitetu Boston gdje provodi istraživanja, vodi četiri programa o pedagogiji i istraživanju u oblasti prisilnog raseljavanja u (Kolumbiji, Libanu, Ugandi i Texasu u SAD-u) te rukovodi programima virtualne globalne razmjene za studente/ice na dodiplomskim i postdiplomskim programima, istraživače/ice i edukatore. Također rukovodi projektom Refugees in Towns Project (Projekt Izbjeglance u gradovima) u kojem radi s velikim timom studenata i studentica s Fletchera na pisanju analiza pojedinačnih slučajeva o integraciji u gradovima širom svijeta. Marina je ranije radila za neprofitne organizacije i institucije kao što su Open Society Foundations (Fondacija otvoreno društvo), Belgrade Center for Security Policy (Beogradski centar za bezbjednosnu politiku) i Doctors Without Borders (Ljekari bez granica). Završila je B.A. (dodiplomski) studij iz ljudskih prava i sociologije na fakultetu Bard College te Master of Arts in Law and Diplomacy (magistarski studij iz prava i diplomatije) koji organizira Fletcher School of Law and Diplomacy.

RESOLVE NETWORK

better research • informed practice • improved policy on violent extremism •

www.resolvenet.org

RESOLVE djeluje u sastavu organizacije U.S. Institute of Peace (Institut za mir SAD) uz naslanjanje na višedecenijsko naslijeđe Instituta na polju predanog angažmana u zajednicama pogođenim sukobom.

